

© С. М. Наумкіна

16. Habermas J. Theorie des kommunikativen Handelns. – Frankfurt a.M., 1981. – Bd. 2. – S. 92. // Єрмоленко А. М. Комунікативна практична філософія: Підручник. – К.: Лібера, 1999. – 488 с.

УДК: 32-027.21+261.7.009

С. М. Наумкіна - Доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних наук Державного закладу «Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського»

ДИХОТОМІЯ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВИ Й ЦЕРКВИ В СУЧАСНИХ СУСПІЛЬСТВАХ ЯК ПОКАЗНИК ЇХ ЦИВІЛІЗОВАНОСТІ

Розглядаються взаємовідносини між державою і церквою, їх типи, особливості та загальні риси. Аналізуються особливості їх прояву в сучасній Україні та їх нормативно-правове забезпечення.

Ключові слова: церква, держава, державно-церковні відносини, демократизм, цивілізованість, правове забезпечення.

ДИХОТОМІЯ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ГОСУДАРСТВА И ЦЕРКОВИ В СОВРЕМЕННЫХ ОБЩЕСТВАХ КАК ПОКАЗАТЕЛЬ ИХ ЦИВИЛИЗОВАННОСТИ

Рассматриваются взаимоотношения между государством и церковью, их типы, особенности и общие черты. Анализируются особенности их проявления в современной Украине и их нормативно-правовое обеспечение.

Ключевые слова: церковь, государство, государственно-церковные отношения, демократизм, цивилизованность, правовое обеспечение.

DICHOTOMY OF INTERRACTION OF A STATE AND A CHURCH IN MODERN SOCIETIES AS AN INDICATOR OF THEIR CIVILIZEDNESS

Mutual relations are examined between a state and a church, as well as their types, features and general lines. The features of their manifestation in modern Ukraine and their normative-legal providing are analyzed.

Keywords: church, state, state-church relations, democracy, civilizedness, legal providing.

Дихотомія взаємодії держави й церкви з стародавніх часів була і є однією з найактуальніших і найгостріших проблем влади як у теоретичній, так і практичній площині. Державно-церковні відносини є невід'ємною частиною складного соціально-політичного організму, функціонування якого залежить від оптимальної взаємодії двох влад в суспільстві – світської і церковної. Причому, актуальність і значущість цієї проблеми не знає ні часових, ні просторових мереж, і залишається невирішеною у багатьох сучасних країнах, зокрема в Україні. За образним висловом, церкву, звичайно, можна відокремити від держави, але її неможна відділити від суспільства.

Значна увага цієї проблематики приділяється такими українськими і зарубіжними мислителями, як С. Аверінцев, М. Бахтін, В. Бондаренко, Ф. Бродель, М. Еліаде, В. Єленський, А. Колодний, В. Клімов, Л. Конотоп, П. Копнін, Ю. Лотман, В. Лубський, М. Мамардашвілі, М. Палінчак, М. Попович, Л. Февр, Л. Філіпович, В. Шинкарук, П. Яроцький та багатьма іншими.

Якщо використовувати поняття «державно-церковні відносини» з метою з'ясування державної політики щодо Церкви, то, в цьому випадку простежуються чотири головні напрями: а) політика одержавлення релігії й Церкви (дореволюційна Росія, СРСР); б) лівацько-анархістські погляди та дії – як держава, так і Церква прагнуть проводити політику щодо Церкви, релігії та віруючих через нетолерантні, адміністративно-формальні, примусові заходи (переслідування християн у Римській імперії; язичників – у давній Україні; сектантів і старообрядців – у Росії); в) політика примиренства в релігійному питанні – релігія й Церква вважаються головною силою, за допомогою якої можливо та необхідно перебудувувати суспільство, регулювати церковно-державні взаємини та соціальні

відносини в цілому («Богошукачі» та «Богобудівники» в Росії наприкінці XIX – на початку XX ст.); г) політика толерантності – держава не втручається у справи Церкви, а Церква – у державні справи (Україна, США) [Див. детал.: 1; 2].

Особливого значення ця проблема набуває для країн з поліконцесійною структурою, до яких належить і сучасна Україною. В залежності від того, яким чином і на якому ґрунті відбувається діалог і взаємодія церковно-релігійних установ і органів державної влади, можна говорити як про рівень демократизації країни, так і про правову і політичну культуру суспільства в цілому. Особливу дослідницьку увагу привертає аналіз відносин між державою як інституцією влади, і Церквою як інституцією громадянського суспільства.

Щодо нормативного закріплення державно-церковних взаємовідносин у нашій країні, то Конституцією проголошено, що в Україні жодна церква не може претендувати на особливий статус в державі; держава дотримується принципу рівності всіх церков і релігійних об'єднань; держава забезпечує можливість безперешкодного здійснення релігійними організаціями їх функцій; держава має право та обов'язок визначати принципи і норми, яких мають дотримуватися релігійні об'єднання та здійснювати контроль за дотриманням законності з боку релігійних чи атеїстичних об'єднань.

У політологічних дослідженнях вирізняються три моделі взаємодії держави з інститутами громадянського суспільства: конфронтаційна, патерналістська та консенсусна. Остання, на думку автора, є оптимальною [Див.: 3].

Заслугує наукової уваги і класифікація концепцій взаємодії держави і Церкви у добу середньовіччя, яку обґрунтовує український дослідник Ю. Кальниш: це унітарна, коли держава повинна підпорядковуватися Церкві (західний варіант), або Церква підпорядковується державі (візантійський варіант). По-друге, йдеться про концепцію «двох мечів», тобто держава і Церква на політичній арені виступають спільно – як дві гілки влади, їх суспільні повноваження розмежовані та регламентовані законами держави і канонами Церкви. Третя концепція – тринітарна, коли розмежування функцій між державою і Церквою значною мірою нагадує концепцію «Двох мечів», але суттєвого значення набуває третій чинник, так звана «воля народу» – наявність певного представницького органу в державі й соборноправність у Церкві [4, с. 201].

Вітчизняні й зарубіжні дослідники виділяють декілька моделей державно-церковних відносин, що мали місце впродовж тисячоліття від хрещення України-Русі: 1) киеворуська («симфонія» між державою і Церквою, державне сприйняття поширення християнства, наділення Церкви широкою правовою юрисдикцією, прагнення держави звільнити Церкву від візантійської залежності; 2) козацько-могилянська (співпраця військового керівництва Січі з православною Церквою, її військовий захист і матеріальна підтримка, прагнення держави звільнити Церкву від Московського патріарха; 3) часів державного будівництва у 1917-1919 рр. (постійне втручання влади у церковні справи, прагнення знищити Церкву як інституцію і релігію в цілому); 4) радянська модель (законодавче закріплення принципу відокремлення Церкви від держави, сприйняття релігії й Церкви як політичного супротивника, атеїзм, беззаконня та насильство, формальне декларування свободи совісті) [Див.: 5, 6].

У взаємовідносинах між Церквою і державою повинна враховуватися відмінність їх природ. Однак, як правило, держава усвідомлює, що земний добробут немислимий без дотримання певних етичних норм – тих самих, які необхідні і для вічного порятунку людини. Тому завдання і діяльність Церкви і держави можуть збігатися не тільки в досягненні суто земної користі, але і в здійсненні рятівної місії Церкви. Не можна розуміти принцип світськості держави як радикальне витіснення релігії зі всіх сфер життя народу, усунення релігійних об'єднань від участі в рішенні суспільно значущих завдань, позбавлення їх права давати оцінку діям влади. Цей принцип припускає лише відомий розподіл сфер компетенції Церкви і влади, невтручання їх у внутрішні справи один одного. В той же час Церква може звертатися до державної влади з проханням або закликом спожити владу в тих або інших випадках, проте право рішення цього питання залишається за державою. Держава не повинна втручатися в життя Церкви, в її управління, віровчення, літургійне життя, духовну практику і так далі, як і взагалі в діяльність канонічних церковних установ, за винятком тих сторін, які припускають діяльність як юридичну особу, неминуче вступаючи у відповідні відносини з державою, його законодавством і владними органами. Церква чекає від держави пошани до її канонічних норм і інших внутрішніх встановлень [Див. детал.: 7].

Відтак, держава і церква – різнорідні організації. Вони не повинні ні зливатися воедино, ні підмінювати одна одну.

Однак, виникає цілком природне запитання: чи можливо в дійсності обопільне співробітництво між світською і духовною владою? Так, Д. Койген вважає, що світська державність стає можливою тільки з перемогою християнського світового порядку. З іншого боку, «державна влада, безумовно, має потребу в релігії, але щоб кожний з людей, що входять у дану державу, хотів погодитися з усіма іншими, щоб у цьому був не тільки момент примуса, але й момент етичного самопримуса, навіть більше: момент релігійного пориву» [8, с. 114]. Ця точка зору, безумовно, має право на існування, але не є однозначно сприйнятою і усталеною.

Варто також зауважити, що сучасна людина перебуває у суперечностях індивідуального і соціального життя, суперечностях, що не є необхідністю, а створені самою людиною і можуть бути вирішені або в той самий період, коли вони виникли, або пізніше. На жаль, сучасний стан суспільства (і не тільки українського) не сприяє подоланню страху смерті, а, навпаки, певною мірою, активізує його. Економічна криза, що розгорнулася у світі, зрозуміло, не сприяє формуванню життєрадісного ставлення до навколишнього світу. Період кризи – це період панування тих культур і некультурів, що переносять життя людини до іншого виміру.

Варто зазначити, що існують декілька головних принципів, які є основою для взаємин держави і Церкви. Ці принципи формувалися в драматичних історичних колізіях, модифікувалися та набували більш гуманного характеру щодо віруючих інших конфесій. Принципи державно-церковних відносин визначають: світський або клерикальний характер держави; конституційно-правовий статус релігійних організацій та їх членів; майновий стан; міру участі Церкви у справах держави і суспільства тощо.

Так, наприклад, у європейських демократичних країнах широко практикується система конкордатів або угод між державою і різними релігійними об'єднаннями. Така система не обмежує права інших конфесій і, водночас, надає можливості для використання політичного і соціального потенціалу різноманітних релігійних об'єднань для вирішення загальнодержавних та регіональних питань, які є важливими для соціуму.

Головними конституційними принципами державно-церковних відносин в Україні є: світський характер держави; відокремлення Церкви від держави; пріоритет прав людини; держава зобов'язана втручатися при порушенні прав людини в релігійній практиці; неухильне дотримання паритету між індивідуальними правами і свободами громадян та правами релігійного об'єднання; ненасильницьке, правове вирішення конфліктів; неприпустимість матеріальної підтримки чи інших виявів особливої прихильності держави до певних релігійних організацій; держава грає виключно роль арбітра при вирішенні міжконфесійних конфліктів.

Відтак, поняття «державно-церковні відносини» є універсальним та поліфункціональним, що надає можливості для визначення багаторівневих вертикальних і горизонтальних взаємозв'язків між державними інституціями і Церквою, виокремлення їх головних тенденцій, креативного аналізу основних принципів цих відносин та обґрунтування шляхів їх оптимізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Палінчак М. М. Типологія державно-церковних відносин (політологічний аналіз) / М. М. Палінчак // Гілея. Науковий вісник: Збірник наукових праць. – К., 2013. – Вип. 69. – № 2. – С. 708-711.
2. Палінчак М. М. Трансформація державно-церковних відносин в постсоціалістичних країнах Центральної Європи (як можливий досвід для України) / М. М. Палінчак // Науковий вісник УжНУ. Серія: Право. – Ужгород, 2003. – № 1. – С. 45-50.
3. Онищенко О. Громадянське суспільство: тенденції становлення / О. Онищенко // Наука і суспільство. – 2002. – № 1-2. – С. 12-15.
4. Кальниш Ю. Державно-церковні відносини: історія розвитку і сучасна політична типологізація / Ю. Кальниш // Актуальні проблеми державно-церковних відносин в Україні: Збірник наукових статей. – К.: Наукова думка, 2001. – 289 с.
5. Климов О. Основні тенденції сучасної трансформації правових засад вітчизняного законодавства стосовно свободи совісті та релігійних організацій як відображення нового місця релігії та церкви в українському соціумі / О. Климов // Релігійна свобода: свобода релігії і національна ідентичність – світовий досвід та українські проблеми. Науковий щорічник. – К.: Наукова думка, 2002.
6. Кулакевич О. В. Історико-правовий аспект християнської церкви та держави і його значення для України / О. В. Кулакевич // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Серія: Філософія. Політологія. – Вип. 37. – 2001. – С. 41-52.

7. Палінчак М. М. Вказ. стаття, 2013.
8. Койген Д. М. Государство и религия / Д. М. Койген // Записки Петроградского Религиозно-философского общества. – Пг., 1916. – Вып. IV. – С. 111-116.

УДК: 321.64+321.015

С. А. Осипова - кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та політичного управління Придністровського державного університету ім. Т. Г. Шевченка (м. Тирасполь)

ОСОБЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ РЕФЕРЕНДУМУ ТА ІНШИХ ФОРМ ПРЯМОЇ ДЕМОКРАТІЇ В ПОЛІТИЧНІЙ ПРАКТИЦІ НЕВИЗНАНОЇ ДЕРЖАВИ (НА ПРИКЛАДІ ПРИДНІСТРОВСЬКОЇ МОЛДАВСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ)

У статті представлено досвід використання в Придністровській Молдавській Республіці референдуму та інших форм прямої демократії як механізму державного будівництва та прийняття політичних рішень, виявлено особливості та перспективи розвитку названих інститутів в політичній практиці невизнаної держави.

На думку автора статті, закріплення в законодавстві принципів прямої демократії для Придністровської Молдавської Республіки, яка продовжує боротися за міжнародно-правове визнання своєї державності, є показником прагнення придністровської держави інтегруватися у світове співтовариство на правах рівноправного члена, адже механізми прямої демократії і, зокрема, інститут референдуму, відображені в конституціях більшості цивілізованих держав.

Аналізуючи політичні процеси, що відбуваються в Придністров'ї, автор приходить до висновку, що процеси демократизації суспільного життя в республіці відбуваються в рамках світових тенденцій, а референдум виступає в ПМР механізмом самовизначення населення республіки.

Ключові слова: невизнана держава, пряма демократія, референдум, народний схід, цивільна ініціатива

ОСОБЕННОСТИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ИНСТИТУТА РЕФЕРЕНДУМА И ДРУГИХ ФОРМ ПРЯМОЙ ДЕМОКРАТИИ В ПОЛИТИЧЕСКОЙ ПРАКТИКЕ НЕПРИЗНАННОЙ СТРАНЫ (НА ПРИМЕРЕ ПРИДНЕСТРОВСКОЙ МОЛДАВСКОЙ РЕСПУБЛИКИ)

В статье представлен опыт использования в Приднестровской Молдавской Республике референдума и других форм прямой демократии как механизма государственного строительства и принятия политических решений, выявлены особенности и перспективы развития названных институтов в политической практике непризнанного государства.

По мнению автора статьи, закрепление в законодательстве принципов прямой демократии для Приднестровской Молдавской Республики, которая продолжает бороться за международно-правовое признание своей государственности, является показателем стремления приднестровского государства интегрироваться в мировое сообщество на правах равноправного члена, ведь механизмы прямой демократии и, в частности, институт референдума, отражены в конституциях большинства цивилизованных государств.

Анализируя политические процессы, происходящие в Приднестровье, автор приходит к выводу, что процессы демократизации общественной жизни в республике происходят в рамках мировых тенденций, а референдум выступает в ПМР механизмом самоопределения населения республики.

Ключевые слова: непризнанное государство, прямая демократия, референдум, народный сход, гражданская инициатива.